

Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα - Σεπτέμβριος 2009

Γιάννης Μαγκανάρης

Αλεξάνδρεια - Αθήνα - Σίφνος

Μια πορεία στην τέχνη της ζωγραφικής όπου «ισορροπούνται η οριζοντιότητα του αιγυπτιακού τοπίου, η μεσογειακή φωτεινότητα, η ελληνική σαφήνεια και η γήινη πλαστικότητα».

Ο Γιάννης Μαγκανάρης στην Αλεξάνδρεια του 1920.

«Ο χαρταετός», 1959.

Πώς γεννιέται και διαμορφώνεται ένας καλλιτέχνης; Τι είναι αυτό που κάνει ένα παιδί να ξυπνάει τη νύχτα για να ζωγραφίσει κρυφά με μια λάμπα κάτω από το τραπέζι; Ποια δύναμη κάνει έναν άνθρωπο να υπερασπίζεται την τέχνη του σχεδόν για έναν αιώνα, ακόμα κι αν δεν του την αναγνωρίζουν οι ειδικοί; Απαντήσεις υπάρχουν πολλές, αλλά στην περίπτωση του Γιάννη Μαγκανάρη ταιριάζει η άποψη ότι ο άνθρωπος αυτός **«έδωσε με το έργο του, αλλά και με τη ζωή του, “καλήν απολογία”»**.

Ο Γιάννης Μαγκανάρης έζησε με υπερηφάνεια και δημιούργησε με λιτότητα και ευθύνη. Ήταν ένας αγωνιστής, ταγμένος στο προοδευτικό κίνημα, που βίωσε τη ζωή σαν τέχνη, υπερασπίζοντας τα ιδανικά του. Άφησε κληρονομιά πάνω από 2.000 σχέδια και περίπου 200 έργα σε καμβά, που μας επιτρέπουν να γνωρίσουμε έναν καινούριο κόσμο.

Ας ταξιδέψουμε μαζί του από την «πόλη της μνήμης», την αγαπημένη του Αλεξάνδρεια, στην Αθήνα και στο αιγαιοπελαγίτικο φως της Σίφνου, και ας σταθούμε σε κάποια γεγονότα που διαμόρφωσαν έναν άνθρωπο που πέρασε τη ζωή του αναζητώντας και αποτυπώνοντας **«την ομορφιά του κόσμου»**.

Αλεξάνδρεια 1918-1937

Ο Γιάννης Μαγκανάρης γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια το 1918, σε μια περίοδο που η πόλη αυτή αποτελούσε λίκνο πολιτισμού. Ο πατέρας του, ο Νίκος Μαγκανάρης, με καταγωγή από τη Σίφνο, σπούδασε στην Εμπορική Σχολή της Κωνσταντινούπολης, για να βρεθεί λίγο μετά στην Αλεξάνδρεια ως ειδικός στον έλεγχο ποιότητας του βαμβακιού.

Η μητέρα του, η Ελισάβετ Φραγκούλη, με καταγωγή από τη Λήμνο, αγαπούσε τη μουσική και γέμιζε το σπίτι με μελωδίες που έπαιζε στο πιάνο, χαρίζοντάς του το πιο πολύτιμο δώρο που τον συντρόφευε πάντα: τη χαρά της ζωής. Την έχασε όταν ήταν 17 χρόνων, στα πενήντα της χρόνια. Τα ευτυχισμένα παιδικά χρόνια, όταν ο Μαγκανάρης ξαπλώνει συναγωνιζόμενος τους φίλους του στις ράγες του τραίνου για να μετρήσει το κουράγιο του, μαθαίνει βιολί, ζωγραφίζει, παρατηρεί από μακριά τον Καβάφη και αναρωτιέται για τη μοίρα των ποιητών, τελειώνουν οριστικά. Όμως εκείνος έχει ήδη διαμορφώσει μια προσωπικότητα γεμάτη αισιοδοξία, αυτάρκεια και με ακλόνητη πίστη στον άνθρωπο.

«Ελισάβετ Φραγκούλη», Σχέδιο, 1938.

Αθήνα 1938-1947

Έχοντας ολοκληρώσει τις σπουδές του στο Αβερύφειο Γυμνάσιο και το Γαλλικό Λύκειο, και στην προσπάθειά του να ευχαριστήσει τον πατέρα του, αρχίζει να σπουδάζει οικονομικά. Όμως το μεράκι της τέχνης τον ωθεί να εγκαταλείψει τις σπουδές του για να δώσει εξετάσεις στη Σχολή Καλών Τεχνών στην Αθήνα, το 1938. Επιτυγχάνει την πρώτη θέση και φοιτά στα εργαστήρια του Κωνσταντίνου Παρθένη και του Γιάννη Κεφαλληνού. Επίσης, σπουδάζει Ιστορία Τέχνης και Αισθητικής κοντά στους Ζαχαρία Παπαντωνίου και Παντελή Πρεβελάκη.

«Σκηνές και πορτραίτα από την Αίγυπτο»

1937-1940

1963

Τα ξένοιαστα χρόνια τελειώνουν με την κήρυξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου· αργότερα συμμετέχει στην Εθνική Αντίσταση. Ένα από τα περιστατικά που φανερώνει τον χαρακτήρα του είναι η αντίδρασή του τις πρώτες στιγμές όταν παρελαύνουν οι Γερμανοί στην Αθήνα. Είναι τόσο μεγάλη η επιθυμία του να αντισταθεί, που ξαφνικά διασχίζει τον δρόμο μπροστά από τα τανκς, θέλοντας να δείξει ότι ακόμα παραμένει ελεύθερος και χωρίς τον φόβο του κατακτητή. Ένας στρατιώτης στρέφει το όπλο επάνω του και εκείνος τον αγνοεί, για να σωθεί την τελευταία στιγμή από τη μεγαθυμία ενός αξιωματικού. Λίγο αργότερα βρίσκεται στη φυλακή μαζί με τον Ιάννη Ξενάκη χωρίς να χάσει ποτέ το κουράγιο του και, όταν ελευθερώνεται, παραμένει ένας άνθρωπος που αγωνίζεται με κάθε τίμημα για τα πιστεύω του.

Τελειώνει τις σπουδές του το 1943 και μαζί με τον δάσκαλό του Σπύρο Παπαλουκά μελετάει σκηνογραφία και κάνει πρακτική άσκηση στο Εθνικό Θέατρο και στη Λυρική Σκηνή. Παράλληλα συνιδρύει την Πνευματική Εστία Ελλήνων Φοιτητών εξ Αιγύπτου, ασχολείται με τη χαρακτική, τη γλυπτική και τη διακόσμηση. Παραμένει στην Ελλάδα μέχρι το 1947, και στη συνέχεια επιστρέφει στην Αλεξάνδρεια.

«Ο Αντιστασιακός». Σχέδιο για χαρτακιό, 1950.

Πιστροφή 1947-1962

Η επιστροφή στην ιδιαίτερη πατρίδα του σηματοδοτήθηκε από τη διδασκαλία και πολύπλευρες πνευματικές δραστηριότητες. Δίδαξε στο Ελληνικό Γυμνάσιο και το Γαλλικό Λύκειο και παράλληλα υπήρξε συνιδρυτής της Πνευματικής Εστίας Αλεξανδρείας, στην οποία διοργανώθηκαν εκδηλώσεις που σημάδεψαν το πολιτιστικό γίγνεσθαι της πόλης (ομιλίες, εκθέσεις, μουσικές βραδιές, διαλέξεις, συζητήσεις, μαθήματα τέχνης κ.ά.).

Τσίρκας

Το 1947-1948 γνωρίζεται με τον Στρατή Τσίρκα και γίνονται επιστήθιοι φίλοι, με μια συνεχή αλληλοϋποστήριξη σε θέματα τέχνης και πολιτικής. Ο Μαγκανάρης παρομοιάζε την προσωπικότητα του Τσίρκα στον χώρο της γραφής με εκείνη του Πικάσο στο χώρο της ζωγραφικής. Θαύμαζε το γεγονός πως ο φίλος του «ζυμώνει την τέχνη του με μαγιά παρμένη από τη ζωή» και συνάμα υπηρετούσε την τέχνη του γραψίματος για να «κατακτήσει την αλήθεια» και «το πολιτικό του όραμα» για έναν πιο δίκαιο κόσμο. Αντίστοιχα, ο μεγάλος Αλεξανδρινός συγγραφέας αναφερόταν στο **«δημιουργικό ήθος του Μαγκανάρη, το λιτό υλικό και τις υψηλές ιδέες του που παραμένουν προσηλωμένες στο πνεύμα και το φυσικό περιβάλλον της Ελλάδας»**. Αγαπούσε το ιδιαίτερο ύφος του φίλου του και θεωρούσε πως ο καλλιτέχνης, αφού μελέτησε με προσοχή τα διάφορα ρεύματα ζωγραφικής, δεν ακολούθησε κανένα, προσπαθώντας με **«φωτεινή λιτότητα»** να ακολουθήσει τον δικό του δρόμο. Ο Τσίρκας πίστευε πως μέσα από αυτόν τον δρόμο δημιούργησε έναν δικό του κώδικα που **«μέσα από πέτρες, νερά και σύννεφα... καταγράφεται η πορεία του ανθρώπου πάνω στη γη»**, ενώ **«η διάσταση του χρόνου ... καταργεί τα περιγράμματα, σβήνει τις λεπτομέρειες και απαλαίνει το χρώμα»**.

«Η πτήση», 1968.

«Ενός λεπτού σιγή», 1978-1980.

«Στην αγκάλη», 1973.

Σύμφωνα με τα λεγόμενά του, η τέχνη του Μαγκανάρη κατέγραφε «την παρουσία του αέναου που μέσα του αναπλάθεται αδιάκοπα η ανθρώπινη ιστορία» και επεσήμαινε ότι «όταν οι όγκοι φαίνονται ανολοκλήρωτοι, δεν είναι άνθρωποι που γίνονται πέτρες, είναι πέτρες που γίνονται άνθρωποι».

«Πέτρες-Σώματα», 1990.

«Περίσκεψη», 1974-1980.

«Δύση στη Σίφνο», 1990.

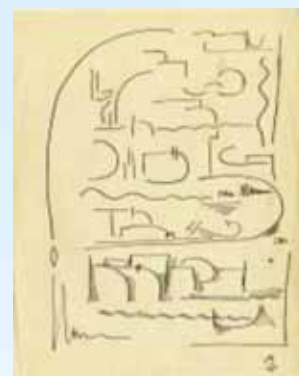

«Σίφνος, Πέτρες-Σώματα», 1990.

Ενδεικτικό της εμπιστοσύνης που είχε στην τέχνη του Μαγκανάρη είναι η ανάθεση του σχεδιασμού των πρωτογραμμάτων που χρησιμοποιήθηκαν στο μυθιστόρημα «Νυχτερίδα» από την τριλογία «Ακυβέρνητες Πολιτείες», ένα από τα σημαντικότερα μυθιστορήματα του 20ού αιώνα.

Σίφνος

Ο Γιάννης Μαγκανάρης αγάπησε πολύ και πέρασε τα καλοκαίρια του σε ένα κυκλαδίτικο νησί, τη Σίφνο, στον μεσαιωνικό οικισμό του Κάστρου. Μέσα στο παλιό οίκημα που φιλοξενούσε στο παρελθόν το σχολείο του Κάστρου, έφτιαχνε τα χρώματά του με ελάχιστα μέσα, ανακατεύοντας πούδρα, αυγό, λινέλαιο, κοβάλτιο κ.ά., δημιουργώντας τη χρωματική παλέτα του, που επέτρεπε να αιχμαλωτίζει με τον δικό του τρόπο τη διαφάνεια και τη φόρμα.

Από αυτό το σπιτάκι παρατηρούσε το τοπίο, τα βράχια και τα βουνά, καθώς και τους ανθρώπους που λιάζονταν. Η εικόνα αυτή, των ανθρώπων που ξάπλωναν στα βράχια, του γέννησε μια ιδέα που σιγά σιγά την αποτύπωσε με το πινέλο του. Και έτσι... «οι άνθρωποι έγιναν πέτρες και οι πέτρες κορμιά».

«Ρέμβη», 1974-1980.

«Εγκυμονούσα», 1975-1978.

Μέσα από αυτή την περίοδο της τέχνης του, απεικονίζοντας τις «πέτρες» με ανθρώπινα χαρακτηριστικά, ο Μαγκανάρης αποτύπωνε τις σκέψεις του γύρω από τη γέννηση, τον έρωτα και τον χωρισμό. Το αρχέγονο συναίσθημα του παιδιού, που μαζεύει σαν μικρούς θησαυρούς τις πέτρες από την ακρογιαλιά, κυρίευσε και τον ίδιο και τον έκανε να αναρωτιέται για τον άνθρωπο και τη φύση, επιτρέποντας στον θεατή να αναπολήσει μαζί του. Σύμφωνα με τα λόγια του, αυτές οι «πέτρες... βρίσκονται στην αρχή της γένεσής μας, και που όσο ξερές φαίνονται, τόσο αστείρευτες είναι. Μια συμπύκνωση».

Ανθρωπος και περιβάλλον

«Ανθρωπος και περιβάλλον», 1974.

«Κύμματα», 1959.

Ο Γιάννης Μαγκανάρης αγαπούσε την ομορφιά του κόσμου, του άρεσε να αποκρυπτογραφεί τους μεγάλους μύθους της αρχαίας Ελλάδας και να τους συσχετίζει με τα προβλήματα της οικολογίας. Πρωτοπόρος για την εποχή του, προβληματιζόταν βαθιά για την εκμετάλλευση των ανθρώπων, για τη μόλυνση του αέρα και των ιδεών. Μέσα από την τέχνη του αναζητούσε περισσότερα και εμβάθυνε στη σχέση της φύσης με τον άνθρωπο τιμώντας «τη μητέρα γη».

Μονοκονδυλιές

1972

Μία από τις αρετές που ύμνησε ο Μαγκανάρης και είχε ψηλά στον δικό του κώδικα αξιών ήταν η λιτότητα, γι' αυτό και αγάπησε πολύ την τέχνη της μονοκονδυλιάς. Το να σχεδιάζει με ταχύτητα μια εικόνα μέσα από την πορεία μιας γραμμής ήταν κάτι που τον ξεκούραζε και τον ευχαριστούσε.

Δάσκαλος

Η απέραντη αγάπη για τα παιδιά και τους νέους σηματοδότησε τη ζωή του Γιάννη Μαγκανάρη, καθώς και την παιδική και εφηβική ηλικία των μαθητών του, σύμφωνα με τα λεγόμενά τους. Ο δάσκαλος Μαγκανάρης ενδιαφερόταν, πάνω απ' όλα, να τους μεταδώσει ιδανικά, να φιλοσοφήσει μαζί τους και να τους κάνει καλύτερους ανθρώπους. Μέσα από ένα γενικό θέμα, μέσα από τον λόγο του, έδινε ερεθίσματα για σκέψη και δημιουργία. Ο τρόπος με τον οποίο ενθάρρυνε την ανταλλαγή απόψεων τους έκανε να ζωγραφίζουν εκφράζοντας την αλήθεια τους. Και όταν ερχόταν η ώρα της βαθμολογίας, ζητούσε από τους ίδιους τους μαθητές να αυτοαξιολογηθούν και να αξιολογήσουν. Ο τρόπος διδασκαλίας του υπήρξε καινοτόμος για την εποχή του και κάποιες φορές προκαλούσε αντιδράσεις. Εκείνος όμως παρέμενε αγωνιστής και στην καθημερινή του ζωή, και υπερασπιζόταν τις δικές του αρχές στη ζωγραφική, οι οποίες επέτρεπαν στα παιδιά να εκφράζουν μέσα από την τέχνη τα συναισθήματα και τον εσωτερικό τους κόσμο. Ο ίδιος **«πίστευε στην τέχνη του χωρίς ποτέ να τη δει ως μέσο προβολής»** και υπερηφανευόταν περισσότερο απ' όλα για τα έργα των μαθητών του. Ένα από τα όνειρα της ζωής του, που δεν κατάφερε να το πραγματοποιήσει, ήταν η δημιουργία ενός καταλόγου με τα έργα των μαθητών του. Ενδεικτικά παρουσιάζουμε μερικά από εκείνα που φιλοτέχνησαν παιδιά διαφορετικών εθνικοτήτων στην ηλικία των 12 χρόνων.

E. Hood

S. Spassof

S. Kanaan

K. Διοσσοπούλου

Εκθέσεις

Η τέχνη του παρουσιάστηκε επιλεκτικά σε ομαδικές και ατομικές εκθέσεις.

Ενδεικτικά, αναφέρεται η συμμετοχή του σε εκθέσεις:

- στην Πνευματική Εστία Ελλήνων Αλεξανδρείας (1948, 1949),
- στην Μπιενάλε Αλεξανδρείας (Κάιρο 1953),
- στη Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών (Αθήνα 1962),
- στο Γαλλικό Ινστιτούτο (Αθήνα 1978),
- στην γκαλερί Helliggest (Κοπεγχάγη 1980),
- στην Ελληνοαμερικανική Ένωση (Αθήνα 1981),
- στην Εθνική Πινακοθήκη (1983),
- στα «Καβάφεια» (Αλεξάνδρεια 1985),
- στο Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού (Αλεξάνδρεια 1996).

Πηγές

- * «Ζωγράφοι του Ελληνισμού - Γιάννης Μαγκανάρης 1918-2007», ΑΝΑΠΛΟΥΣ - Πολιτιστικές και Μορφωτικές Δράσεις, Αθήνα 2009.
- * Προφορικές μαρτυρίες της κας Michèle Broyer-Μαγκανάρη και της κας Βασιλείας Κατσάνη.
- * «Ο Στρατής Τσίρκας ως πρόσωπο μέσα και έξω από το έργο του.» Ανέκδοτη ομιλία του Γιάννη Μαγκανάρη στο Γ΄ Διεθνές Συμπόσιο Κ. Καβάφη - Στρ. Τσίρκα, Κάιρο - Αλεξάνδρεια, 1993.

Το εκπαιδευτικό έντυπο δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της πρώτης αναδρομικής έκθεσης ζωγραφικής του Γιάννη Μαγκανάρη, 24 Σεπτεμβρίου - 1 Νοεμβρίου 2009.

Κείμενα και επιλογή υλικού: Σοφία Πελοποννησίου-Βασιλάκου